

DEMOKRATIJA, NEOLIBERALIZAM I ALTERNATIVA

Slobodan Milić

Korespondencija: slobodanmlc@gmail.com

Vrsta rada: Pregledni rad

Primljeno: 18.03.2020; Prihvaćeno: 14.05.2020

Rezime. U ovom radu autor se bavi problemom između demokratije i neoliberalnog kapitalizma, gde kroz istorijsku prizmu objašnjava razliku između određenih društveno - ekonomskih i političko - ekonomskih sistema. Koncept neoliberalnog kapitalističkog sistema koji je aktuelan poslednjih četrdeset godina je postao neodrživ zbog ogromnih nejednakosti u društvu koje je sam stvorio. Tako da su bogati danas sve bogatiji, dok su siromašni sve siromašniji. Takođe, pokazalo se da bez intervencije države nijedan ekonomski sistem ne može da opstane. Protesti koji postaju sve učestaliji širom Evrope i sveta podstakli su autora da uzme u razmatranje sledeća pitanja: Koje su alternative neoliberalnom kapitalizmu? Zašto su marksizam i socijalizam uvek aktuelni kada se govori o promenama? Može li se govoriti o socijalizmu u 21. veku?

Ključne reči: demokratija, neoliberalizam, socijalizam

1. Uvod

Neoliberalizam je, kao savremena ekonomska doktrina, često kritikovan od strane mnogih filozofa, ekonomista, sociologa, političara itd. Činjenica je da je neoliberalizam u praksi pokazao potpuno drugo lice od onoga što su propagirali njegovi zastupnici. Pa smo tako od borbe za slobodu izbora,

individualnu slobodu, slobodu tržišta i minimalnu ulogu države u ekonomiji dobili "gušenje" demokratije. Što se slobodnog tržišta tiče upitno je da li postoji. U svom delu *23 stvari koje vam ne kažu o kapitalizmu* Čang zastupa tezu da resursi ne mogu teći prirodnim tokom sve dok nam država diktira šta učesnici na tržištu mogu i šta ne mogu da urade. Zbog toga bi

tržište trebalo da bude slobodno kako bi ljudi mogli da rade ono što je za njih najisplativije. Međutim, Čang u nastavku kaže, da ono što nam ne kažu, jeste da: "Slobodno tržište ne postoji". [Čang, 2016, 21] On tvrdi da postoje izvesna pravila i granice kod svakog tržišta koje ograničavaju slobodu izbora i da je pojam "slobodno tržište" više politička definicija koja se ne može objektivno definisati. [Čang, 2016, 21]

Što se tiče odnosa između demokratije i neoliberalizma on je složeniji nego što izgleda. Iako su mnogi teoretičari neoliberalizma pisali o tome kako ljudi moraju imati "slobodu izbora" u praksi to nije slučaj. Demokratija, a samim tim i sloboda su ozbiljno ugroženi u neoliberalnom društvenom uređenju. Mnoge vlade danas vole da istaknu kako su države u kojima one predsedavaju *demokratske*. Međutim, njihovi postupci i nastupi u javnosti demantuju ovu njihovu tvrdnju. Medijski teror kojem smo izloženi svakodnevno, manipulacija TV slikom u najgorem obliku, velika socijalna i ekonomska nejednakost, nevođenje brige o ekologiji koje nas može odvesti u katastrofu su samo neke od stvari koje su karakteristične za današnje vlasti širom sveta. Jedna od velikih pretnji po demokratiju je takođe i rast popularnosti desničarskih stranaka koje direktno sprovode

neoliberalnu ideologiju i koje guše demokratiju na svakom koraku.

Da neoliberalizam u praksi potkopava demokratiju, političke slobode i suverenitet jedne države postaje jasno onog trenutka kada parlamenti nacija koje su navodno nezavisne nemaju više moć nad svojim političkim odlukama. [Hickel, 2016] U novembru mesecu 2019. godine Džozef E. Stiglic (Joseph E. Stiglitz) je objavio članak u kojem ističe da neoliberalizam podriva demokratiju već 40 godina i da nije puka slučajnost što je u poslednje vreme došlo do nepoverenja u neoliberalne ideje. Stiglic dalje ističe da ako finansijska kriza iz 2008. godine nije uspela da nas ubedi u to da neobuzdana tržišta ne funkcionišu, onda će to svakako učiniti klimatska kriza. "Neoliberalizam će bukvalno okončati našu civilizaciju" kaže on. [Stiglitz, 2019]

2. "Demokratija" u doba neoliberalizma

Etimološki, reč *demokratija* potiče od grčkih reči *demos* (narod) i *kratein* (vladati), što doslovno znači *vladavina naroda*. S obzirom da je u praksi vladavina naroda nedostižna, demokratija se uglavnom definiše kao vladavina većine. Ovim se otvaraju novi problemi i dovodi se u pitanje opravdanost vladavine većine nad manjinom. Danas se uglavnom ističe da je

jednakost ljudi u društvu osnovna demokratska vrednost. [Matić, 2002] Da paradoks bude veći, nejednakost predstavlja ozbiljan problem savremenom demokratskom društvu. Mnogi autori uzrok ovog problema vide u neoliberalizmu. Međutim, da bismo razumeli na koji način neoliberalizam guši demokratiju prvo moramo da shvatimo politički kontekst iz kojeg je nastao.

Kejnsov model koji je prihvaćen nakon Velike depresije napravio je balans u raspodeli bogatstva između klasa. Frenklin Ruzvelt je u Sjedinjenim Američkim Državama kroz program koji je nazvao Nju dil (New Deal) povećao poreznu stopu za veoma bogate i punu zaposlenost o državnom trošku, dok je sindikalni pokret uspeo da izbori visoke plate radnika i da poveća produktivnost. U Velikoj Britaniji je laburistička vlada izvršila nacionalizaciju javnih preduzeća i izgradila snažnu socijalnu državu koja je obuhvatala besplatno zdravstvo i visoko obrazovanje za sve. Međutim, bez obzira na stopu rasta koju je donosio, ovaj sistem je ipak imao svoje neprijatelje. Najveći neprijatelji ovog sistema, uprkos velikoj stopi rasta, bili su bogati koji su ostali bez ekonomskog i političkog uticaja. [Hickel, 2016]

Pre nego što je neoliberalizam zamenio Kejnsov model, neoliberali

su kejnzijanzizam smatrali većim neprijateljem od marksizma, iz razloga što su kejnzijanske ideje bile veoma popularne u Sjedinjenim Američkim Državama i u evropskim socijaldemokratskim zemljama. [Klein, 2008, 60] Zbog čega je Kejnsov model bio neprihvaćen obrazac neoliberalizmu? Kejnjs je smatrao da je intervencija države od suštinskog značaja za ekonomiju. Verovao je da vlada može osigurati punu zaposlenost i nisku inflaciju ukoliko definiše agregatnu tražnju koristeći instrumente fiskalne politike, monetarne politike i politike dohotka. [Saad-Filho, 2009] Kejnzijanska škola se sedamdesetih godina prošloga veka smatrala ekonomskom ortodoksijom.

Teorijski i ideološki posmatrano, klasični liberalizam devetnaestog veka se zasniva na odnosu između privatnog vlasništva, tržišta i pojedinca. Smatralo se da se razvojem privatne svojine pojedinci oslobađaju samovolje despotskih vlasti, te da su slobodni u donošenju odluka na osnovu sopstvenih interesa. [Henry, 2010] Prema Miltonu Fridmanu, neoliberalizam bi prihvatio osnovne karakteristike liberalizma iz devetnaestog veka, ali bi zamenio *laizzes-faire* kao sredstvo za postizanje cilja. Smatrao je da treba iskoristiti konkurenciju među proizvođačima za zaštitu potrošača od eksploatacije, konkurenciju

poslodavaca za zaštitu radnika i vlasnika imovine i konkurenciju između potrošača za zaštitu samih preduzeća. Kada je uloga države u pitanju, Fridman je smatrao da bi vlada trebala da ima funkciju otklanjanja bede i nevolja i da bi obavljanje ove funkcije uključivalo minimum uplitanja u tržišne poslove. [Friedman, 1951]

Finansijska kriza koja je pogodila čitav svet 2008. godine, pokazala je da su teoretičari neoliberalizma bili u zabludi. Mnoge države su intervenisale upumpavajući ogromne sume novca kako bi oporavile ekonomiju (Npr. kongres Sjedinjenih Američkih Država je odobrio 700 milijardi dolara finansiranja za TARP - The Troubled Asset Relief Program, koji je imao za zadatak da otkupi kapital od finansijskih institucija kako bi ojačao finansijski sektor. [Katz, 2010] Ovaj zakon je potpisao Džordž Buš.). S toga ekonomisti koji zagovaraju Kejnsovu teoriju smatraju da je Kejns bio ispred svog vremena kada je ukazivao na prirodnu nestabilnost tržišta i na potrebu države da interveniše kada tržište ne funkcioniše [Goede, 2020: 40]. Oni smatraju da se: "njihova kritika može sažeti tvrdnjom da je sistem destabilizovan pogrešnim politikama - deregulacijom tržišta, liberalizacijom finansijskog sistema, sužavanjem nadležnosti

države i skandaloznim rastom nejednakosti". [Misik, 2020]

Osnovna uloga države je zapravo da bude regulator koji se definiše i uspostavlja kao ustavno - pravni sistem. Takođe, državu možemo posmatrati kao zaštitnika i pokretača u početnim fazama razvoja ekonomskog proizvođača. Neoliberali će verovatno tvrditi da oni nisu želeli da oslabe državu, već samo da minimalizuju njen uticaj na ekonomiju, te da je osnovna ideja ideologije dominantne poslednjih 40 godina koju su zagovarali bila, da država prestane da bude proizvođač i da postane regulator. Međutim, činjenica je da su zagovornici neoliberalne ideologije državu videli kao prepreku. [Bresser-Pereira, 2009].

Pored problema odnosa neoliberalizma prema državi, postoji i problem neoliberalizma sa demokratijom. Filozof Vladimir Milutinović smatra neoliberalizam neprijateljem demokratije. On to objašnjava na sledeći način: "... da je kapitalizam u odnosu na državni socijalizam koji smo nekad imali zastupao političke slobode koje su danas nezaobilazni deo pojma demokratije, te da kapitalizam i neoliberalni kapitalizam nisu isto". [Milutinović, 2014, 120] Milutinović smatra da u "kapitalizmu ne postoje monopoli i da radnička prava nisu ugrožena kao u

neoliberalizmu" [Milutinović, 2014, 120]. Jedna od posledica ovog ekonomskog sistema jeste ta što bogati postaju bogatiji a siromašni siromašniji, pa tako i radnici sa srednjim primanjima jedva sastavljaju kraj sa krajem. [Goede, 2020, 62] Kako u bogatim, tako i u siromašnim zemljama, elite su svojim građanima obećavale da će sprovođenje neoliberalnih mera dovesti do znatno bržeg ekonomskog rasta i da će uključujući i najsiromašnije svima biti vidno bolje. Međutim, zauzvrat, građani bi morali da se odreknu smanjenja državnih programa, dok bi radnici morali da prihvate niže plate. [Stiglitz, 2019]

Najštetniji efekat neoliberalne hegemonije u poslednjih četvrt veka jeste način na koji je obezvređio demokratiju kao politički pojam. [Munck, 2005] Milton Friedman je govorio da će postojanjem slobodnog privatnog tržišta građani biti zaštićeni od države. [Friedman, 1951] Prema Miltonu Fridmanu i ostalim teoretičarima neoliberalizma, svaka intervencija vlade u ekonomski život ugrožava slobodu. Oni su smatrali da je konkurentski kapitalizam baza kapitalističke demokratije u borbi protiv totalitarne levice. Kontradiktorno u svemu ovome je ta dvoličnost neoliberalnih gurma koji su u praksi podržavali nasilno nametanje neoliberalizma od strane Augusta

Pinočea u Čileu nakon 1973. godine. [Munck, 2005]

Sprovođenje neoliberalnih reformi autoritarnom vladavinom su implementirali najveći zagovornici neoliberalizma Margaret Tačer i Ronald Regan. Zanimljivo je da se taj trend zadržao do današnjih dana, i ne samo da se zadržao već je poslednjih godina broj autoritarnih lidera, naročito desnih populista, u naglom porastu. Wendy Brown (Vendi Braun) u svom delu *In the Ruins of Neoliberalism* (U ruševinama neoliberalizma) ističe sledeće: "Svaki izbori donose novi šok: neonacisti u nemačkom parlamentu, neofašisti u italijanskom, Brexit pokrenut ksenofobijom pod pritiskom tabloida, porast belog nacionalizma u Skandinaviji, autoritarni režimi koji se oblikuju u Turskoj i Istočnoj Evropi i naravno Trampizam." [Brown, 2019, 1]

Ideološka uloga desničarskog populizma je da odvuče pažnju od bitnih tema kao što su socijalni problemi kapitalizma i problema klasne strukture. Autoritarni populizam se oslanja uglavnom na emocije. Zbog toga, autortitarni političari smatraju da se do mase ne može doći argumentima i dokazima, već samo i isključivo osećanjima i uverenjima. Danas živimo u doba političkih i društvenih promena koje su brze i nepredvidive. Finansijska kriza iz 2008. godine je

dovela do mnogih protesta koji se nastavljaju iz godine u godinu. Mere štednje koje su mnoge vlade sprovele su naišle na veliki otpor i još veću društvenu krizu. Tako da su, kao odgovor na društvenu krizu, socijalizam, nacionalizam, suverenizam i desničarski nacionalizam značajno ojačali u ideološkom pogledu. [Fuchs, 2019]

3. Socijalizam kao alternativa neoliberalizmu

Kriza u kojoj se našlo savremeno društvo je svakako posledica neoliberalne ekonomske doktrine. Pokazalo se da su postulati na kojima se zasniva ova doktrina (deregulacija, slobodno tržište i privatna svojina) pogrešni i da se nisu pokazali u praksi. [Dašić, 2016] Neoliberalizam je sam po sebi neuspeh zbog toga što nije uspeo da zadovolji osnovne potrebe ljudi i zato što je proizveo niže stope rasta kada se uporedi sa kejnzijanizmom i socijalizmom. [Isidro Luna, 2015] Porast nezaposlenosti, migracija stanovništva (uglavnom mladih) i velika nejednakost u društvu jasni su pokazatelji da je neoliberalni sistem na prekretnici. Kojim putem krenuti i kako se izvući iz kandži neoliberalnog kapitalizma bez većih posledica nije nimalo jednostavno. [Dašić, 2016] U 21. veku postoje dve mogućnosti, a to su: neoliberalni kapitalizam, sa ljudskom patnjom i uništavanjem životne

sredine ili socijalizam kojim će se iznova graditi demokratsko društvo međunarodne solidarnosti i radničke klase. [Artz, 2012]

Kada se govori o socijalizmu, naravno, neizostavno je pomenuti Karla Marksa, rodonačelnika socijalne misli i najvećeg kritičara kapitalizma tog vremena. Međutim, danas spomenuti Marksa je bauk, ali ne onaj "bauk koji kruži Evropom", [Marks & Engels, 1982] već onaj kojim se ljudi plaše da će se vratiti totalitarna društvena uređenja poput staljinizma, maoizma itd. s kojima Marksa nikako ne možemo poistovetiti. Marks je tragao za humanijim i pravednijim društvom i zbog toga nikada nije bio prihvaćen od strane društvenih subjekata kojima je jedini cilj bio sticanje profita na račun tuđeg rada. [Dašić, 2016] Jer marksizam odbacuje svako društvo koje se zasniva na eksploataciji i koje na bilo koji način ograničava razvoj ljudskog potencijala. [Lebowitz, 2003, 1]

Poslednjih 40 godina, u kojima je neoliberalizam dominantna ekonomska doktrina, marksistička ekonomska misao je izgubila prestiž i uticaj koji je imala, čak i u akademskim krugovima. [Lapavitsas, 2005] Jer, stvar je u tome, da je marksizam kao filozofski pravac bio prezren u 19. veku, dok je krajem 20. veka

proglašavan anarhizmom. [Karat, 2011] Međutim, uprkos gubitku uticaja, marksistička ekonomija je ostala jedina prava alternativa neoliberalnom kapitalizmu, iz razloga što marksistička ekonomija pokazuje svu nestabilnost neoliberalnog ekonomskog sistema. [Lapavitsas, 2005] Sama činjenica da čovečanstvo i životna sredina još uvek nisu uništeni od strane kapitalizma putem raznih ratova i globalnih kriza koje su izazivane, ne znači da neće biti. [Clarke, 2005]

Marksizam dokazuje da je jedina naučna teorija koja je sposobna da analizira krizu u koju je zapao savremeni kapitalistički sistem, i da kao takva, ostaje vodič za stvaranje novog, humanijeg društva oslobođenog od klasne eksploatacije i socijalnog ugnjetavanja. Međutim, marksizam kao teorija i praksa mora neprestano da se razvija, upravo zbog sovjetskog nasleđa iz 20. veka koje vuče kao teret. Iskustvo teorije primenjene u praksi mora biti procenjeno, kako bi se na osnovu te procene teorija modifikovala i ažurirala. Ovo je suština oživljavanja marksističke teorije u 21. Veku. [Karat, 2011]

Marksizam 21. veka mora da se izvrši kritiku neoliberalne političke ekonomije, po ugledu na Marksovu kritiku političke ekonomije iz 19. Veka. Posebna pažnja se mora obratiti na ideje Hajeka i Frid-

mana, koje predstavljaju osnovu neoliberalne teorije. To su ideje koje se moraju poraziti kako bi se izvršila rekonstrukcija socijalizma koji bi predstavljao zdrav razum 21. veka. [Cockshott, 2008]

Kada govorimo o socijalizmu u 21. veku nameće se zaključak da to nije društvo u kojem će ljudi prodavati svoju sposobnost za rad vlasnicima kapitala kojima je osnovni cilj profit, a ne zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba. Socijalizam 21. veka nije društvo u kome će vlasnici sredstava za proizvodnju deliti radnike kako bi zarad svoje koristi smanjili plate a u isto vreme povećali intenzitet rada. Jednom rečju, socijalizam 21. veka nije kapitalizam. [Lebowitz, 2016] Socijalizam u 21. Veku Dašić posmatra kao: "izgrađivanje novog društva sa ljudskim likom, društva jednakih šansi za sve, humanijeg, socijalno pravednijeg, slobodnijeg i demokratskijeg od postojećeg, bez kapitalističke eksploatacije, bez ekstremno bogatih i ekstremno siromašnih pojedinaca". [Dašić, 2016] Socijalizam 21. veka mora imati humanistički pristup, koji će staviti ljude ispred svega a ne mašine i državu. [Lebowitz, 2007]

Prvo moramo preduzeti određene korake kako bismo stari sistem zamenili sa novim sistemom. Kada govorimo o socijalizmu 21. veka, kao jednom novom sistemu kojim

bismo zamenili stari kapitalistički sistem, onda tu promenu moramo izvršiti upravo na isti način kao što se razvijao kapitalistički sistem. To znači da se socijalizam 21. veka mora razvijati tako da podredi elemente kapitalizma i logike kapitala sebi, implementirajući svoju logiku podređenu ljudskim bićima. Lebovic (Lebowitz) ovde izdvaja tri ključna elementa: "(a) društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju koja su osnova za (b) društvenu proizvodnju koju organizuju radnici da bi (c) zadovoljili komunalne potrebe". [Lebowitz, 2007]

To znači, da osnovni princip socijalizma predstavlja socijalizaciju sredstava za proizvodnju. U socijalizmu 21. veka vlasništvo bi trebalo da ima više različitih oblika, od državnih preduzeća ili javnog sektora u kojem bi postojao širi udeo, pa sve do društvenih ili kolektivnih preduzeća koja bi bila u vlasništvu radnika. U tom slučaju državno vlasništvo bi trebalo da bude samo jedan od oblika. [Karat, 2011] Međutim, Lebovic pravi razliku između društvenog vlasništva i državnog vlasništva. On smatra da je državno vlasništvo u skladu sa državnim kapitalističkim preduzećima u kojima određena grupa radnika koristi glavne prednosti ove državne imovine, dok se u društvenom vlasništvu podrazumeva duboka demokratija u kojoj

ljudi učestvuju kao proizvođači i kao članovi društva. [Lebowitz, 2007]

"Demokratija je put ka socijalizmu", govorio je Marks. Kontrola proizvodnih sredstava i državnih institucija od strane kapitalista je dovela do gušenja demokratije i ograničavanja demokratskih prava građana, što je pokazalo da je demokratija u neoliberalnom kapitalističkom sistemu samo formalnost. Kada je socijalizam u pitanju, demokratija se ne može razvijati bez aktivnog učešća ljudi na svim nivoima. [Karat, 2011] Socijalizam 21. veka podrazumeva povratak Marksovog shvatanja socijalizma koji se bazira na potpuni razvoj ljudskog potencijala. [Lebowitz, 2016]

4. Zaključak

Savremeno društvo se nalazi pred velikim društveno - ekonomskim i društveno - političkim izazovima. Neoliberalni kapitalizam kao sistem je postao neizdrživ a promene koje su neminovne u doglednoj budućnosti moraju biti korenite. Stiglic smatra da je ponovno rođenje istorije jedini put da se krene napred i jedini način da se spasi naša planeta i naša civilizacija. [Stiglitz, 2019] Da li ćemo taj put kojim ćemo krenuti napred nazvati socijalizam, marksizam, kejnzijanizam itd. potpuno je

nevažno. Ono što je važno, jeste, da savremenom društvu vratimo demokratske vrednosti koje je izgubilo poslednjih godina.

Takođe, pokazalo se da je intervencija države neminovna u ekonomiji. Iako neoliberali smatraju da tržište samo treba da se obnovi, nakon krize 2008. godine kada je svet bio pogođen svetskom finansijskom krizom država je morala da interveniše. Nešto slično se desilo i ove godine, kada je 11. marta proglašena pandemija koronavirusa, ceo svet je stao, sve zemlje su zatvorile svoje granice. Država je ponovo morala da interveniše i da izdvoji određenu sumu novca kako ekonomija ne bi doživela kolaps. [Štavljanin, 2020]

Ono što je takođe zanimljivo, kada je krenula pandemija u mnogim zemljama građani su krenuli u panične kupovine, pa smo imali pregršt slika supermarketa sa praznim rafovima. Vlade su apelovale na svoje građane da pokažu solidarnost i da kupuju samo ono osnovno. Međutim, apelovati na solidarnost je bilo uzaludno, upravo zbog toga što se poslednjih 40 godina propagirala ideja individualizma. Cigler smatra da je: "osnovni princip kapitalističkog sistema nemilosrdna konkurencija između individua i naroda". [Cigler, 2017] Ova situacija je pokazala da je neoliberalni kapitalizam nesoli-

darno društveno uređenje i da je "čovjek čoveku vuk", kako je govorio Tomas Hobs.

Borba koja predstoji u budućnosti, jeste borba za prirodu, za demokratsko i solidarno društvo, za društvo u kome će svako ljudsko biće biti tretirano jednako. Dakle, ovo je borba za humanije i pravednije društvo i "nemamo ništa da izgubimo osim lanaca" kako je govorio Marks.

Reference

- Artz, L. (2012). 21st Century Socialism: Making a State for Revolution. tripleC: Communication, Capitalism & Critique. *Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 10(2), 537-554.
- Bresser-Pereira, L.C. (2009). Assault on the State and on the Market: Neoliberalism and Economic Theory. *Estudos Avancados*, 23(66), 7.
- Brown, W. (2019). *In the ruins of neoliberalism: the rise of antidemocratic politics in the west*, Columbia University Press.
- Čang, H. Dž. (2016). *23 stvari koje vam ne kažu o kapitalizmu*, Mali vrt. Beograd
- Cigler, Ž. (2017). *Promeni svet*. Laguna, Beograd

- Clarke, S. (2005). The neoliberal theory of society. *Neoliberalism: A critical reader*, 50, 59.
- Cockshott, W.P. (2008). 21st Century Marxism. *Junge Welt*.
- Dašić, D. (2016). "Brušeni" kapitalizam ili novi socijalizam: alternativa neoliberalizmu. *Nacionalni interes*. (str. 9-33).
- Friedman, M. (1951). *Neoliberalism and its prospects*, Farmand, 17 February 1951, pp. 89-93.
- Fuchs, C. (2018). Authoritarian capitalism, authoritarian movements and authoritarian communication. *Media, Culture & Society*, 40(5), 779-791.
- Goede, M. (2020). *Society 5.0: We and I*. This is a publication of: www.universityofgovernance.com/www.miguelgoede.com / Think Tank 3.0
- Henry, J.F. (2010). The historic roots of the neoliberal program. *Journal of Economic Issues*, 44(2), 543-550.
- Hickel, J. (2016). Neoliberalism and the end of democracy, In *Handbook of Neoliberalism* (pp. 170-180). Routledge.
- Karat, P. (2011). Marxism in the 21st Century: Alternative to Neoliberal Capitalism and Imperialism. In *conference* "Praxis: Marxism for the 21st Century", November, (pp. 24-25).
- Katz, J. G. (2010). Who Benefited from the Bailout. *Minn. L. Rev.*, 95, 1568.
- Klein, N. (2008). *Doktrina šoka. Uspon kapitalizma katastrofe*, VBZ, Zagreb
- Lapavitsas, C. (2005). Mainstream economics in the neoliberal era. *Neoliberalism: A critical reader*, 30-40.
- Lebowitz, M.A. (2003). *Beyond Capital: Marx's Political Economy of the Working Class*. Palgrave Macmillan, London.
- Lebowitz, M.A. (2007). New wings for socialism. *Monthly Review*, 58(11), 34.
- Lebowitz, M. A. (2016). What Is socialism for the twenty-first century?. 68. 26-43.
- Luna, V.M.I. (2015). From Neoliberalism to Possible Alternatives. *Economía Informa*, 395, 35-49.
- Marks, K. & Engels, F. (1982). *Manifest komunističke partije*, Bigz, Beograd
- Matić, M. (2002). *Liberalizam, populizam i demokratija*, Javno Preduzeće Službeni List SRJ
- Milutinović, V. (2014). *Neoliberalna bajka: Kritika neoliberalne ideologije*. Dosije studio

- Misik, R. (2020). Kapitalizam kaput?, *Social europe journal* Posećeno: 24.04.2020, <https://pescanik.net/kapitalizam-kaput/>
- Munck, R. (2005). Neoliberalism and Politics, and the Politics of Neoliberalism, *Neoliberalism: A critical reader, 60.*
- Saad-Filho, A. (2009). Marxian and Keynesian critiques of neoliberalism. *Socialist Register, 44(44)*
- Stiglitz, J. (2019). The end of neoliberalism and the rebirth of history, *Retrieved December, 1, 2019.*
- Štavljanin, D., (2020). *Korona i ekonomija: Kratkoročni pad ili početak duboke krize?* Radio Slobodna Evropa, Posećeno: 15.03.2020, (<https://www.slobodnaevropa.org/a/korona-ekonomija-kriza/30488061.html>)

DEMOCRACY, NEOLIBERALISM AND THE ALTERNATIVE

Slobodan Milić

Corresponding: slobodanmlc@gmail.com

Abstract. In this paper author is dealing with the problem of democracy and neoliberal capitalism, through the prism of history; it explains the difference in certain socio-economic and political-economic systems. The concept of the neoliberal capitalist system that has been current for the last forty years has become unsustainable due to the enormous inequalities in the society that it has created. Therefore today, the rich are getting richer, while the poor are getting poorer. It has also been shown that without the economic intervention of a state, no economic system can survive. The growing protests throughout Europe and the world have prompted the author to consider the following questions: What are the alternatives to neoliberal capitalism? Why are Marxism and socialism always current when we talk about changing? Can we talk about socialism in the 21st century?

Keywords: democracy, neoliberalism, socialism